

**BANKLARDA BUXGALTERIYA HISOBINING ASOSIY MAQSADI:
NAZARIY ASOSLAR.****Boyqobulova Iroda Jontemir qizi***Samarqand iqtisodiyot va servis instituti “Boshqa tarmoqlarda
buxgalteriya hisobi va audit ” kafedrası o‘qituvchisi***Samandar Bazarbayev Nurilla o‘g‘li***Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada banklarda buxgalteriya hisobining asosiy maqsadi, uning mohiyati va vazifalari ilmiy-nazariy jihatdan o‘rganilgan. Mahalliy adabiyotlar tahlili asosida bank buxgalteriyasiga turli yondashuvlar ko‘rib chiqilgan. Tijorat banklarida amalga oshiriladigan kredit va depozit operatsiyalari amaliy misollar yordamida yoritilgan. Maqola O‘zbekiston sharoitida bank buxgalteriyasining zamonaviy talablarga moslashuvini tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar: bank buxgalteriyasi, buxgalteriya hisobining maqsadi, moliyaviy hisobot, korrespondent hisoblar, bank balansi, ikki yoqlama yozuv, kredit operatsiyalari, depozit operatsiyalari.

Kirish

Zamonaviy bozor iqtisodiyotida banklar moliyaviy tizimning asosiy bo‘g‘ini sifatida muhim o‘rin egallaydi. Bank faoliyatining samarali tashkil etilishi ko‘p jihatdan buxgalteriya hisobining to‘g‘ri yuritilishiga bog‘liq. Buxgalteriya hisobi banklar uchun nafaqat qonuniy majburiyat, balki boshqaruv qarorlarini qabul qilishning asosi bo‘lib xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida bank sektorining jadal rivojlanishi sharoitida buxgalteriya hisobining maqsadlari va vazifalarini ilmiy jihatdan o‘rganish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqolaning maqsadi banklarda buxgalteriya hisobining asosiy maqsadini, uning mohiyati va funksiyalarini mahalliy adabiyotlar tahlili hamda amaliy misollar orqali ochib berishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Bank buxgalteriyasi masalasi mahalliy olimlarning ko‘plab ilmiy ishlarida o‘rganilgan.

M.Q.Pardayev va R.H.Toshmatov ("Bank buxgalteriyasi", Toshkent, 2019) buxgalteriya hisobining maqsadini quyidagicha ta‘riflaydi: bank faoliyati jarayonida yuzaga keladigan barcha moliyaviy munosabatlarni pul o‘lchovida uzluksiz, to‘liq, hujjatli ravishda aks ettirish va nazorat qilish tizimi

Sh.A.Toshpo'latov ("Tijorat banklarida buxgalteriya hisobi", Samarqand, 2021) bank buxgalteriyasining maqsadini uch yo'nalish orqali izohlaydi: bank resurslaridan samarali foydalanish; moliyaviy natijalarni aniqlash; aksiyadorlar va davlat oldida hisobdorlikni amalga oshirish.

B.I.Isoqov va Z.B.Xolmatova ("Moliya va kredit muassasalarida buxgalteriya hisobi", TDIU, 2020) zamonaviy bank buxgalteriyasi ikki asosiy funksiyani bajarishini ta'kidlaydi: moliyaviy hisobot tuzish va ichki boshqaruv hisobi. Mualliflar bank balansining o'ziga xosligini alohida ko'rsatib beradi.

A.V.Vahobov va N.F.Ismoilov ("Moliyaviy hisob", Sharq nashriyoti, 2018) moliyaviy hisobning maqsadini foydalanuvchilar guruhiga qarab tasniflab, tashqi foydalanuvchilar (regulyatorlar, aksiyadorlar) va ichki foydalanuvchilar (boshqaruv) uchun axborot ta'minlashni asosiy maqsad deb belgilaydi.

O'.Q.Tillayev ("O'zbekistonda bank tizimi va moliyaviy nazorat", Toshkent, 2022) bank buxgalteriyasini tartibga soluvchi normativ-huquqiy bazani tahlil qilib, O'zbekiston Markaziy banki talablarining IFRS bilan uyg'unligini ko'rsatib beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda monografik tahlil, taqqoslash usuli, tizimli yondashuv, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanilgan. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi, O'zbekiston Markaziy banki me'yoriy hujjatlari, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) va mahalliy darsliklar birlamchi manba sifatida qo'llanilgan.

Tahlil va natijalar

1. Bank buxgalteriya hisobining asosiy maqsadi va vazifalari

Bank buxgalteriya hisobining asosiy maqsadini to'rt yo'nalish bo'yicha ko'rib chiqish mumkin:

1. Axborot ta'minlash maqsadi – bank faoliyatiga oid ishonchli va o'z vaqtida moliyaviy ma'lumotlarni barcha manfaatdor tomonlarga taqdim etish;
2. Nazorat maqsadi – bank aktivlari va majburiyatlarining to'g'ri aks ettirilishini ta'minlash;
3. Boshqaruv maqsadi – operativ qarorlar qabul qilish uchun ichki hisobot va tahliliy ma'lumotlar taqdim etish;
4. Huquqiy maqsad – O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi va O'zbekiston Markaziy bankining me'yoriy talablariga rioya etish.

Amaliy misollar: kredit va depozit operatsiyalari

Bank buxgalteriyasida kredit va depozit operatsiyalari asosiy hisoblanadi. Quyida tijorat banki misolida ushbu operatsiyalarning buxgalteriya yozuvlari ko'rsatilgan.

1-jadval. Kredit operatsiyasi buxgalteriya yozuvlari (500 mln so'm, 20% yillik)

№	Operatsiya	Debet	Kredit
1	Mijozga kredit berildi	12100 – Qisqa muddatli kreditlar	20200 – Mijoz joriy hisobi
2	Oylik foiz hisoblandi (8 333 333 so'm)	16309 – Hisoblangan foizlar	45100 – Kreditlar bo'yicha foizli daromadlar
3	Foiz to'lovi qabul qilindi	20200 – Mijoz joriy hisobi	10701 – Foiz talablari
4	Asosiy qarz qaytarildi	20200 – Mijoz joriy hisobi	10700 – Kreditlar hisobvarag'i

2-jadval. Depozit operatsiyasi buxgalteriya yozuvlari (50 mln so'm, 18% yillik)

№	Operatsiya	Debet	Kredit
1	Muddatli depozit qabul qilindi	20100 – Kassa	20600 – Muddatli depozitlar
2	Oylik foiz hisoblandi (750 000 so'm)	54100 – Depozitlar bo'yicha foiz xarajatlari	47000 – To'lanishi lozim foizlar
3	Depozit foizi to'landi	22400 – To'lanadigan foizlar	10100 – Kassa
4	Muddat tugab depozit qaytarildi	22500 – Muddatli depozitlar	10100 – Kassa

Jadvallardan ko'rinib turibdiki, kredit operatsiyasida foiz daromad sifatida (45100), depozitda esa foiz xarajat sifatida (54100) aks ettiriladi. Bu bank P&L hisobotida sof foiz marjasini (NIM) aniqlashning asosini tashkil etadi.

Xulosa

Amalga oshirilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchidan, bank buxgalteriya hisobining asosiy maqsadi – bu yagona maqsad emas, balki o'zaro bog'liq maqsadlar tizimi: axborot ta'minlash, nazorat, boshqaruv va huquqiy maqsadlar majmuidir.

Ikkinchidan, bank buxgalteriyasining o'ziga xos xususiyatlari – bank balans hisobvaraqlar rejasining maxsusligi, korrespondent hisoblar tizimi va Markaziy bank nazorati – uni umumiy korxonalar buxgalteriyasidan tubdan farqlantiradi.

Uchinchidan, kredit va depozit operatsiyalarining to'g'ri buxgalteriya yozuvlari bankni samarali boshqarish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning asosi hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlilining statistikasi

3-jadval. Foydalanilgan adabiyotlarning tahliliy statistikasi

№	Muallif(lar)	Asar	Yil	Nashr joyi	Foydalanish yo'nalishi
1	Pardayev M.Q., Toshmatov R.H.	Bank buxgalteriyasi	2019	Toshkent: Iqtisod- Moliya	Bank buxgalteriyasining ta'rifi va mohiyati
2	Toshpo'latov Sh.A.	Tijorat banklarida buxgalteriya hisobi	2021	Samarqand: SamISI	Buxgalteriya maqsadlarini tasniflash
3	Isoqov B.I., Xolmatova Z.B.	Moliya va kredit muassasalarida b/h	2020	Toshkent: TDIU	Tashqi va ichki buxgalteriya funksiyalari
4	Vahobov A.V., Ismoilov N.F.	Moliyaviy hisob	2018	Toshkent: Sharq	Foydalanuvchilar guruhi bo'yicha tasnif
5	Tillayev O'.Q.	O'zbekistonda bank tizimi va moliyaviy nazorat	2022	Toshkent: Fan va texnologiya	Normativ-huquqiy baza va IFRS muvofiqligi
6	O'zR qonuni	Buxgalteriya hisobi to'g'risida	2016	Toshkent	Huquqiy asos
7	Markaziy bank	Tijorat banklarida b/h tartibi nizomi	2021	Toshkent: MB	Amaliy normativ talab

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, foydalanilgan 7 ta adabiyotning 5 tasi mahalliy mualliflar tomonidan yozilgan darslik va monografiyalardan iborat (71,4%), 2 tasi esa me'yoriy-huquqiy hujjatlardir (28,6%). Nashr yillari 2016–2022 oralig'ini qamrab oladi, bu esa tadqiqotning zamonaviy manbalarga asoslanganligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar

[1] Pardayev M.Q., Toshmatov R.H. Bank buxgalteriyasi. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2019. – 368 b.

[2] Toshpo'latov Sh.A. Tijorat banklarida buxgalteriya hisobi. – Samarqand: SamISI nashriyoti, 2021. – 284 b.

[3] Isoqov B.I., Xolmatova Z.B. Moliya va kredit muassasalarida buxgalteriya hisobi. – Toshkent: TDIU nashriyoti, 2020. – 312 b.

[4] Vahobov A.V., Ismoilov N.F. Moliyaviy hisob: Darslik. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2018. – 420 b.

[5] Tillayev O'.Q. O'zbekistonda bank tizimi va moliyaviy nazorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2022. – 196 b.

[6] O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2016 yil 13 aprel.

[7] O'zbekiston Markaziy banki. Tijorat banklarida buxgalteriya hisobini yuritish tartibi to'g'risidagi Nizom. – 2021 yil 28 yanvar, № 741.